

А. М. Галенко, Донбаський державний педагогічний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Галенко А. М.

Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей

У статті розглянуто різні підходи до визначення та проаналізовано сутність понять „компетенція”, „компетентність”, „культурологічна компетентність”, підкреслено важливість культурологічної компетентності філолога.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, загальнокультурна компетентність, культурологічна компетентність філолога.

Галенко А. Н.

Культурологическая компетентность в структуре профессиональных компетентностей студентов филологических специальностей

В статье рассматриваются разные подходы к определению и анализируется сущность понятий „компетенция”, „компетентность”, „культурологическая компетентность”, подчеркивается важность культурологической компетентности филолога.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, общекультурная компетентность, культурологическая компетентность филолога.

Основна мета мовної освіти сьогодні – формування пізнавально-творчої особистості, яка володіє високим рівнем комунікативної компетентності, здатна до сприйняття та передачі різноманітної інформації. У Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, у „Законі про мови”, „Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті” та „Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти” наголошується на необхідності забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, підвищення освітньо-

культурного рівня громадян, що неможливо без взаємозв'язку у вивченні мови та культури.

Стратегія виховання молоді в дусі збереження, примноження національного спадку й залучення до загальнолюдських цінностей вимагає високої загальної (духовної, комунікативної, філософської, політичної, культури самоосвіти, самовиховання та ін.) та педагогічної культури вчителя як компетентної особистості, яка є носієм та транслятором національної культури, вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще власне життя й становище своєї країни. Ефективне виконання поставлених перед новітньою мовною освітою завдань передбачає оновлення змісту, форм і підходів до підготовки фахівця-філолога, здатного до якісної професійної діяльності.

Актуальність дослідження культурологічної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей зумовлена тим, що саме від якості їхньої професійної підготовки залежить результат україномовного навчання учнів та формування мовної особистості нового національно свідомого громадянина.

Проблема провідного компетентнісного підходу розкривається в працях багатьох сучасних науковців (З. Бакум, В. Байденко, Н. Бібик, О. Божович, С. Бондар, П. Борисов, А. Богуш, І. Варнавська, М. Вашуленко, Л. Ващенко, І. Волкова, М. Гончарова-Горянська, О. Горошкіна, Л. Гузев, І. Гушлевська, І. Зимня, І. Єрмаков, С. Караман, О. Локшина, Л. Луценко, А. Макарова, Н. Мордовцева, О. Овчарук, Л. Паращенко, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, О. Семенов, П. Хоменко, І. Хом'як та ін.). Провідною ідеєю є компетентнісно-орієнтована освіта, спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізовує себе в різних сферах життя.

Педагогічну модель культуровідповідної професійної підготовки педагога-словесника одним з перших розробив Ю. Пассов та запропонував замінити традиційну освітню парадигму (загальну та професійну), сконцентровану навколо знань на культурологічну, за якої учитель постає носієм культури. Нині культурологічна компетентність набуває все більшого

значення у зв'язку з орієнтацією освіти на нові стандарти. Учені одноставні в тому, що опанування мовою, набуття комунікативної (як зонтикової, системоутворювальної) компетентності неможливе без володіння країнознавчими та культурологічними знаннями (В. Бадер, Н. Бориско, А. Брагіна, В. Дороз, Г. Єлизарова, О. Мацюк, О. Миролубов, С. Ніколаєва, А. Ніколенко, Ю. Пассов, С. Пілішек, В. Топалов, В. Сафонова, Л. Синельникова, С. Тер-Мінасова). Проблема культурологічного аспекту вивчення української мови знайшла відображення в працях таких учених, як В. Бадер, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Г. Дідук-Ступ'як, В. Дороз, В. Кононенко, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Неживий, Г. Онкович, М. Пентиліук, В. Ужченко та ін.

На сьогодні досягнуто вагомих результатів у вирішенні питання вивчення культури та мови у взаємозв'язку (здебільшого іноземної) в середній та вищій школі; з'являються дослідження з проблеми реалізації соціокультурної (культурологічної) змістової лінії на уроках з української мови у середній школі. Проте потребує детальнішого дослідження проблема культурологічної компетентності студентів філологічних спеціальностей. Ефективності формування культурологічної компетентності майбутніх філологів сприятиме уточнення її сутності.

Мета статті: уточнити поняття „культурологічна компетентність” студентів філологічних спеціальностей. З урахуванням поставленої мети було визначено такі завдання: проаналізувати сутність ключових понять та сформулювати визначення культурологічної компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Відповідно до компетентнісного підходу, який лежить в основі навчання мови, провідним завданням є формування компетентностей фахівця [7]. У зв'язку з широкою вживаністю в різних галузях науки та суспільного життя, істотно різняться визначення понять „компетентність” та „компетенція” залежно від сфери вживання. Часто виникає складність у перекладі з англійської терміна „competence”, який можна перекласти як „компетенція” та як

„компетентність”. У „Загальноєвропейській рекомендації до мовної освіти” [4] не знаходимо розмежування цих понять. В українській мові ці поняття вживають і як синоніми, і як різні поняття. Оскільки незаперечним є інтегративний та міждисциплінарний характер цих понять, які є об’єктом вивчення психологів, педагогів, соціологів, лінгвістів, проте немає усталених загальноновизнаних дефініцій, то вважаємо за необхідне їх розмежування й уточнення з точки зору досліджуваної проблеми.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти подано такі визначення: компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини; компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [1, с. 2]. Безперечно, подане визначення є основним у галузі середньої освіти і важливе для нашого дослідження, проте потребує уточнення з огляду на особливості навчання майбутніх фахівців у вищій школі.

Зазначимо, що лінгводидакти в рамках дослідження компетентностей майбутніх учителів іноземних мов розглядають компетенцію як сукупність конкретних професійних чи функціональних якостей, які закладаються під час навчання студентів; а компетентність як особисту характеристику вже сформованої особистості [11, с. 52]. Погоджуємося з Л. Синельниковою, яка підкреслює, що компетенція – це властивість, якість; компетентність – це володіння відповідною властивістю, обізнаність, ступінь відповідності діяльності суспільно значущим завданням; це особистісний ресурс, що дозволяє ефективно взаємодіяти з навколишнім світом [13, с. 110].

Н. Бібік зауважує, що компетентність – стосовно структури змісту освіти, який побудовано в сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах – за предметним, – виводить метарівень, універсальний, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в інституційному культурному контексті [3, с. 46]. Компетенції ж, як соціально

закріплений освітній результат, можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння тими, хто навчається сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі [3, с. 47].

У психолого-педагогічних дослідженнях провідний дослідник компетентнісного підходу І. Зимня слушно наголошує, що компетенції – це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новотвори (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей та відносин), котрі потім виявляються у компетентностях особистості як актуальних діяльнісних проявах [6]. Компетентність завжди є актуальним виявленням компетенції.

У дослідженнях міжкультурної діяльності перекладачів знаходимо досить змістовні визначення. Компетентність – це інтегративна професійна риса особистості, яка проявляється у загальній здатності й готовності до діяльності, заснованій на знаннях і досвіді, які набуті у процесі навчання та соціалізації й зорієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності, а компетенція – це сукупність основних теоретичних знань, практичних навичок та вмінь, здібностей та рис, властивих особистості, які складають її готовність до накопичення знань та їх використання на власному практичному досвіді, який застосовується у взаємодії з представниками інших культур [2].

Ґрунтовними в рамках окресленої проблеми нам також видаються наступні дефініції: компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей (знання, уміння, навички, способи діяльності), що визначають коло повноважень, норму, вимогу до освітньо-професійної підготовки студента, а компетентність – це володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї та предмета діяльності, передбачає певний досвід використання компетенції [14]. Таким чином, в останніх двох визначеннях найбільш повно розкрито сутність завдань, що стоять саме перед педагогами-філологами.

Відтак, ураховуючи зазначені погляди, у дослідженні ми будемо розрізняти ці поняття й керуватимемося такими визначеннями: компетенція – це сукупність основних теоретичних знань, якостей, властивостей, здібностей,

готовність до їх накопичення; а компетентність – це інтегрована характеристика особистості, що передбачає володіння відповідними якостями, властивостями, обізнаність та певний досвід використання компетенції. Вочевидь компетенції сприймаються як вужче поняття й похідне від компетентностей.

Таких компетентностей у різних сферах можна виділити безліч. За компетентнісного підходу існує така ієрархія компетентностей: ключові, базові, загальнопредметні і предметні.

Введення ключових компетентностей у нормативний і практичний складники освіти дає змогу усунути суперечності між засвоєнням теоретичних знань та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач або проблемних ситуацій. Ключова компетентність – це спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів [1, с. 2].

Серед ознак ключових компетентностей учені (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун) виділяють поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокomпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції, поєднання особистісного й соціального в освіті, відображення комплексного оволодіння сукупністю способів діяльності, виявлення в конкретній справі чи ситуації.

За документами Ради Європи ключовими є багатокультурна, інформаційна, соціальна, політична, комунікативна, загальнокультурна, пізнавально-інтелектуальна, підприємницька, побутова компетентність.

Українські педагоги запропонували такий перелік ключових компетентностей (за матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН „Освітня політика та освіта „рівний рівному”, 2004 р.): уміння вчитись, соціальна компетентність, загальнокультурна компетентність, здоров'язберігаюча компетентність, компетентності з інформаційних і

комунікаційних технологій, громадянська компетентність, підприємницька компетентність [7, с. 85 – 89].

Провідний російський фахівець А. Хуторський виділяє такі ключові компетентності учнів: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення [15, с. 63 – 64]. Відповідно постає потреба формування професійних компетентностей майбутнього вчителя.

Досліджуючи проблему професійної компетентності філолога, вчені виділяють неоднакові компоненти, проте простежуємо у всіх класифікаціях наявність культурно-орієнтованих складників. Існує думка, що компонентами багатоаспектної структури поняття „професійна компетентність” філолога є соціокультурна, комунікативна, інтелектуальна, пізнавально-творча, інформаційна компетентності [14]. Соціокультурна компетентність є складним особистісним утворенням, яке включає взаємопов’язані компоненти через поняття культурного та соціального контекстів, де перший передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія, а другий – знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні.

Більш детально окреслено ключові компетенції, які формують мовну особистість майбутнього філолога, здатного до активної та успішної професійно-орієнтованої діяльності в такій класифікації: мовна, мовленнєва, лінгвістична, лінгвориторична, текстова, соціолінгвістична, соціокультурна, комунікативна, соціальна, загальнокультурна, культурологічна, міжкультурна, іншомовна, дискурсивна (дискурсна), транснаціональна, екзистенційна, перекладацька, методична, психологічна, самоосвітня, інноваційна, планувальна, бізнес-філологічна й інформаційна [13]. Загальнокультурна компетенція побудована на знанні особливостей культури соціуму, передбачає володіння навичками спілкування, прийнятими в певному соціумі й певній культурі. Згідно з дослідженнями припускаємо, що культурологічна компетенція є підґрунтям або тісно пов’язаною із загальнокультурною, міжкультурною, соціокультурною та перекладацькою компетенціями філолога.

До складу загальнокультурної входять соціокультурна та культурологічна компетентності [13, с. 112].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти ключова загальнокультурна компетентність учня визначена як здатність аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності. Зазначена компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати мови, символіку та тексти; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри; опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [1, с. 86].

Формування цих компетентностей починається в середній школі і сприяє становленню особистості учня – майбутнього повноправного громадянина держави, члена загальнолюдської спільноти та представника своєї етнокультури. Роль педагога в цьому процесі неоціненна. Тому студенти-філологи мають набути у вищому навчальному закладі глибокі культурологічні знання, щоб якнайефективніше використовувати їх у педагогічній діяльності.

Аналізуючи визначення сутності культурологічної компетентності студентів різних напрямів та рівнів навчання, слід звернути увагу на те, що в науковій літературі існують близькі за значенням, а в деяких випадках і тотожні поняття, серед яких: загальнокультурна, соціокультурна, культурознавча, лінгвосоціокультурна, лінгвокультурологічна, етнолінгвістична, етнокультурознавча, країнознавча, лінгвокраїнознавча. Вони підкреслюють різні сторони професійної компетентності.

Важливість культурологічних знань майбутнього педагога не викликає заперечень, проте потребує конкретизації саме поняття культурологічної компетентності студентів філологічних спеціальностей. У чому ж вона полягає? Розглянемо найбільш влучні дефініції.

З педагогічної точки зору культурологічна компетентність вчителя – це сукупність знань про культуру в широкому та вузькому сенсі слова, які дозволяють створити цілісну картину світу та вказати роль навчальної дисципліни, яка сприяє уточненню цієї картини, дає змогу визначити місце людини в світі та способи зміни світу з урахуванням отриманих знань [10]. Культурологічна компетентність, наприклад, майбутніх учителів мистецтв визначається як осмисленість енциклопедичних знань про культуру, їх чітку структурованість, що забезпечує можливість прийняття рішень в екстремальних ситуаціях з'ясування культурологічних проблем [8].

Предметом педагогічних досліджень стає й мовнокультурологічна компетентність педагога як система здатностей вчителя, що виявляє себе у використанні знань теорії навчального предмета, умінні методично правильно формувати мовну, комунікативну, апперцептивну, інтерактивну, етичну, полікультурну, етнолінгвістичну, рефлексивну компетенції учнів в умовах особистісно-зорієнтованого підходу, діалогізації навчально-виховного процесу, що, у свою чергу, зумовлює пошук ефективних форм педагогічного спілкування [5]. Мовнокультурологічна компетенція, яка формується в процесі вивчення історії літературної мови, стилістики, лінгвокультурології та багатьох інших близьких до них дисциплін, належить до сфери інтелекту і забезпечує

людині здатність до розумної й раціональної поведінки у різних, у тому числі й проблемних ситуаціях. Відомий український учений Л. Мацько слушно констатує, що сучасна українська мова як елемент національної ідеї зберігає духовні, історико-культурні надбання та цінності попередніх віків життя українського народу, примножуючи їх через контакти з іншими народами, виконує нині роль механізму соціальної спадковості, необхідної для українського соціуму в період національного державотворення [9, с. 114].

Сучасні лінгводидакти серед професійних компетенцій філолога виділяють культурознавчу, яка реалізується у знаннях матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, а також в уміннях використовувати культурознавчі матеріали в професійній діяльності. Компетентний, високоерудований вчитель-словесник має плекатися в рідному слові, а слово лише тоді набуває вагу, лише тоді стає засобом виховання, коли за ним знаходиться багатий внутрішній світ, високі моральні принципи, особистість педагога [12].

Проведений аналіз науково-методичних досліджень у галузі педагогіки та лінгводидактики дає можливість сформулювати визначення поняття культурологічної компетентності студентів філологічних спеціальностей. Культурологічна компетентність майбутнього філолога – це інтегрована якість, яка виражається через здатність особистості бути духовно й естетично вихованою, всебічно обізнаною; володіти національно-культурними знаннями (розумітися на традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях свого народу); знаходити зафіксовані в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці компоненти духовної та матеріальної культури; вміти не тільки доцільно ними оперувати, а й передавати учням; усвідомлювати себе та кожну особистість як носія певної етнокультури; уміння бачити спільне й відмінне в культурах та світосприйнятті їхніх носіїв; формувати в учнів мовну картину світу національно свідомого громадянина.

Культурологічна компетентність майбутнього філолога є підґрунтям для здійснення якісної професійної діяльності, формування мовної особистості

національно свідомого громадянина – людини, яка знає мову і культуру своєї нації, володіє багатством виражальних засобів, продукує мовлення в різних життєвих ситуаціях, шанує, любить її і дбає про її збереження й розвиток. Професійний аспект культурологічної компетентності для студентів філологічних спеціальностей виступає системоутворюючим елементом, навколо якого формуються та розширюються інші складові професійної компетентності.

Отже, однією із ключових компетентностей філолога є культурологічна, актуальність формування якої зумовлена тим, що вчитель постійно є активним учасником процесу спілкування, носієм і репрезентантом власної культури, вираженої у мові, що передбачає знання лексики з національно-культурним компонентом, найменування предметів і явищ традиційного українського побуту, звичаїв, обрядів, народної творчості, живопису, фольклору тощо.

Подальших досліджень потребує структура культурологічної компетентності та розроблення методик її формування відповідно до напрямів та етапів навчання студентів.

Література

1. **Державний** стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) – Київ, 2011. – 61 с.

2. **Бахов І.** Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Бахов; Нац. акад. внутр. справ. — К., 2011. — 20 с.

3. **Бібік Н.** Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. –112 с. – С. 45-50.

4. **Загальноєвропейські** рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

5. **Зарицька В.** Мовно-культурологічний аспект формування професійної культури сучасного педагога / В. Зарицька // Українська мова в сучасному культурному просторі Східної України: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. – Донецьк : Український культурологічний центр, 2010. – 248 с.

6. **Зимняя И.** Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 19 с.

7. **Компетентнісний** підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. – 112 с.

8. **Кондрацька Л.** Художня епістемологія у вимірі педагогіки / Л. Кондрацька – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 408 с.

9. **Мацько Л.** Стилїстика й історія української літературної мови в лінгводидактичному полі підготовки українських філологів / Л. Мацько // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – 2010. – Вип. 50. – С.112-116.

10. **Панкратова О.** Культурологіческая компетентность учителей и ее формирование в системе взаимодействия ИПК ПРО и гимназии № 65 [Електронний ресурс] / О. Панкратова. — Режим доступу: pier.ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc

11. **Петров О.** Лінгвосоціокультурна компетентність майбутніх учителів іноземних мов як педагогічне поняття / О. Петров // Рідна школа. – 2008. - № 6. – с. 52-54.

12. **Семенов О.** Український фольклор : навч. посіб. / О. Семенов – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – 254 с.

13. **Синельникова Л.** Комплекс професійних компетентностей у проєкції на особистість філолога ХХІ століття / Л. Синельникова // Освіта Донбасу. – 2011. – № 1 (144). – С. 109-117.

14. **Усик О.** Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Усик ; Криворізь. держ. пед. ун-т. — Кривий Ріг, 2010. — 20 с.

15. **Хуторской А.** Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – с. 58-64.

Galenko A. M.

The cultural competence in the structure of linguistic professional competencies

The article deals with the different definitions and the essence of concepts „ompetence”, „cultural competence”. The importance of cultural competence for linguist is underlined.

Key words: competence, competence-based approach, common cultural competence, cultural competence of linguist.

Відомості про автора

Галенко Анна Миколаївна – аспірант Донбаського державного педагогічного університету. Сфера наукових інтересів: теорія та методика навчання української мови студентів філологічних спеціальностей.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.